

УДК 321.01

О. С. Токовенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**ПОЛІТИЧНА КАРТИНА РЕАЛЬНОСТІ:
ЕВОЛЮЦІЙНО-ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД**

Розкрито зміст поняття «політична картина реальності» в контексті еволюційно-епістемологічної методології.

Ключові слова: політична картина реальності, еволюційна епістемологія, когнітивна ізоморфія, когнітивна реконструкція.

Раскрыто содержание понятия «политическая картина реальности» в контексте эволюционно-эпистемологической методологии.

Ключевые слова: политическая картина реальности, эволюционная эпистемология, когнитивная изоморфия, когнитивная реконструкция.

It was searched the phenomena «political picture of reality» in the context of evolutionary and epistemology methodology.

Key words: political picture of reality, evolutionary epistemology, cognitive isomorphs, cognitive reconstruction.

Розуміння того, що вітчизняна політична наука знаходиться у стані пошуку нових методологічних засобів осягнення того багатоаспектного та полісемантичного явища, яким є політична реальність, зумовлює залучення до цього інтелектуального процесу нового концептуального інструментарію.

Саме у цьому контексті слід розглядати теоретичні новації, запропоновані останнім часом провідними українськими методологами політичної науки, а саме, Ю. Левенцем, В. Категоренком, О. Салтовським, О. Чемшитом, Ф. Кирилюком, В. Денисенком, А. Романюком, О. Габріеляном та ін.

На нашу думку, одним із пріоритетних напрямів теоретичної рефлексії проблематики політичної реальності є введення у контекст її розгляду поняття «політична картина реальності» в його еволюційно-епістемологічному тлумаченні. Відповідно, метою цієї статті є відповідь на питання: які ключові складові феномена політичної реальності є пріоритетними в контексті можливості формування картини цієї реальності? Як формується політична картина реальності? Який евристичний потенціал містить еволюційно-епістемологічна аргументація для експлікації політичної картини реальності?

Для визначення сутності політичної реальності зробимо акцент на таких її найважливіших рисах. По-перше, політична реальність, включена в універсальний (еволюційний) порядок, є різновидом соціальної реальності, й, відповідно, є такою ж об'єктивною, як і інші різновиди реальності і, подібно до них, розвивається за певними законами. Одночасно політична реальність – це особлива, автономна сфера універсальної реальності. Закони, притаманні розвитку політичної реальності, з одного боку, співпадають за змістом із законами розвитку універсальної реальності, з іншого – мають специфічну, притаманну політичній дійсності форму. Крім того, необхідно враховувати виняткове значення політичної реальності в детермінації політичної свідомості та політичної поведінки.

По-друге, якщо ми визнаємо об'єктивність існування політичної реальності й певну ізоморфію між закономірностями існування різних фрагментів об'єктивної реальності, то логічно допустити що в основі розгляду усіх фрагментів універсальної реальності (в тому числі і політичної реальності) знаходиться інваріантне методологічне підґрунтя. Універсальним методологічним підходом до розгляду реальності є виокремлення її базової, елементарної одиниці. Такий підхід притаманний як природничим, так і соціальним наукам. Базовою категорією розгляду реальності є категорія «факт». Один із фундаторів сучасної методології соціального пізнання, Е. Дюркгейм, переконливо довів, що є усі підстави вважати категорію «факт» фундаментальною й для соціального пізнання. Загальновідомою та визнаною є його формула: «Соціальні факти слід розглядати як речі».

У природничих науках факт – це те, що безпосередньо фіксує пізнавальний суб'єкт, те, що він бачить, спостерігає, виокремлює. Науковий факт в цьому розумінні – це знання про одиничне, випадкове, знання безпосереднього. Це, так би мовити, онтологічний ракурс тлумачення факту. З іншого боку факт розглядається як певне судження про реальність, окремий елемент емпіричного знання, у якому відображується багатоманітність проявів дійсності.

Відповідно, у політологічному знанні факт потребує інтерпретування з урахуванням наведених когнітивних традицій залежно від певного теоретичного контексту політологічного дослідження. Факт у політології має смисл тільки у певній системі знання, завдяки якій отримує відповідну предметну інтерпретацію. Іншими словами, політологічне тлумачення категорії «факт» можливе за умови реалізації відомого когнітивного принципу про теоретичне навантаження емпіричного знання. Знання про політичну реальність зорієнтоване не тільки на факти та їх опис, але також й на розкриття сутності явищ, які осмислюються у системі теоретичних категорій політології. Крім того, політологічне знання зорієнтоване на пізнання об'єктивних законів та закономірностей, що знаходяться в основі політичних процесів та об'єктів, які досліджуються та визнаються такими завдяки відповідності певним об'єктивним підставам (практика, логічне доведення). Знання про політичну реальність характеризується також системністю, яка базується на певних теоретичних принципах, внаслідок чого факти політичної

Політологія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
реальності вбудовуються у теоретичний каркас політичної теорії. Політологічне знання має доведений характер, тобто воно є знанням, яке практично підтверджено, логічно доведено, є адекватним відображенням політичних процесів. Слід враховувати також і те, що знання про політичну реальність об'єктивується у мові політичної науки. Дослідження структури політологічного знання зумовлює аналіз його мови, конституювання фундаментальних категорій, таких як політика, влада, суб'єкт та об'єкт політики, політична система тощо [1, с. 14–15].

На нашу думку, головна проблема, яка виникає у контексті розгляду політичної реальності як одного із різновидів універсальної реальності, полягає у визначенні інваріантних законів, що притаманні розвитку універсальної реальності, та у розгляді особливостей їх дії у сфері політичної реальності.

Розв'язання цієї важливої теоретико-методологічної проблеми, з нашої точки зору, можливе шляхом звернення до аргументації, напрацьованій в одному із найбільш динамічних та креативних напрямів сучасної методології – еволюційній епістемології.

Сучасна еволюційна епістемологія розглядає еволюцію як глобальний процес розвитку універсуму, що включає у себе неорганічну (космологічну), органічну (біологічну) та культурну еволюції, тобто цей науковий напрям констатує, що «феноменальна реальність є єдиним процесом, який, власне кажучи, може бути визначений як еволюція» [2, с. 61].

Єдність феноменальної реальності означає, що такий її фрагмент як політична реальність також може розглядатись з еволюціоністських позицій. Еволюцію політичної реальності слід розглядати як сферу більш широкої культурної еволюції. Таким чином, для визначення сутності еволюції політичної реальності доцільна аналогія механізмів її функціонування з закономірностями культурної еволюції.

В основі еволюційного погляду на органічну еволюцію знаходяться три фундаментальних принципи: інваріантності, варіативності та трансмісії, які, відповідно, є базовими принципами глобального еволюційного процесу. Взаємодія цих принципів експлікує сутність біологічного еволюціонізму – репродукцію феномена життя. Д. Гекслі слушно зауважив, що знання «механізмів, що зберігають існування, основ репродукції та варіативності, а також засобів еволюційної трансформації повинно бути синтезоване для того, щоби отримати розуміння загальних життєвих процесів» [2, с. 62]. Базові принципи глобального еволюційного процесу не тотожні концептуальному апарату біологічного еволюціонізму. Принципова різниця між концептуальним апаратом біологічного еволюціонізму та принципами глобальної еволюційної теорії полягає у тому, що для дарвінізму найбільш суттєвими є положення щодо копіювання, спадкової генетичної інформації, мінливості шляхом мутацій та генної рекомбінації, диференційної репродукції, у той час як глобальній еволюційній теорії притаманні більш загальні але не такі специфічні принципи трансмісії, варіативності, селективного зберігання та відбору [3, с. 212]. Принципи глобального еволюціонізму можуть бути застосовані до усіх сфер еволюції універсуму, категорії біологічного еволюціонізму – тільки до одного із фрагментів загальної еволюції, а саме – до органічної еволюції.

Констатація того, що розгляд інваріантності законів універсальної реальності та специфіки їх дії у сфері політичної реальності можливий шляхом інтерпретації цих законів з позицій теорії глобального еволюціонізму, актуалізує наступний дослідницький крок: чи може пояснити парадигма глобального еволюціонізму ізоморфію між політичною реальністю, як сукупністю політичних фактів, і знанням про політичну реальність з урахуванням когнітивних, соціальних, культурних, комунікативних, ціннісних тощо чинників. На нашу думку, саме евристичний потенціал еволюційної епістемології дозволяє вирішити цю проблему шляхом введення у науковий дискурс поняття «політична картина реальності».

Зазначимо, що всебічний розгляд категорії «політична картина реальності», який передбачає аналіз її онтологічних, метафізичних, аксіологічних, праксеологічних тощо складових є завданням окремого наукового дослідження, що виходить далеко за межі цієї статті. Наша увага буде зосереджена насамперед на деяких епістемологічних аспектах цієї проблеми в їх еволюційно-епістемологічному тлумаченні.

З'ясування епістемологічних аспектів проблематики політичної картини реальності передбачає відповідь на питання: як можливе знання про політичну реальність? Відповідь на це питання у найпростішому вигляді є такою: знання про політичну реальність можливе внаслідок взаємодії об'єктивних (реальності) та суб'єктивних (когнітивних можливостей політичного актора) чинників.

Те, що знання про політичну реальність є єдністю об'єктивних та суб'єктивних складових, свідчить про наявність певної відповідності між політичною реальністю та її когнітивною реконструкцією. Це не означає, що така відповідність завжди має місце. Проте в деяких випадках дійсно існують певні загальні риси, або ізоморфія між реальністю та її суб'єктивним відображенням.

Аналізу цієї ізоморфії приділено значну увагу з боку різних епістемологічних напрямів. Більшість з них дійшли висновку, що когнітивна ізоморфія не може бути випадковим збігом, але може і повинна бути пояснена. Спроби пояснення подібного феномена здійснювались з позицій концепції провіденціальної гармонії (Лейбніц), трансцендентальної філософії (Кант), лінгвістичного аналізу (Вітгенштейн), конвенціалізму (Пуанкаре), теорії економії мислення (Мах) тощо.

Еволюційна епістемологія дає своє, багато у чому оригінальне тлумачення когнітивній ізоморфії. Суб'єктивні когнітивні структури мають відповідність до реальності внаслідок того, що вони повинні адаптуватися до її особливостей. На відміну від традиційної епістемології, яка розглядає вже сформовану когнітивну структуру, еволюційна епістемологія досліджує не стільки когнітивний апарат, скільки його філогенетичне походження. Аксиомою для даного епістемологічного напрямку є те, що варіативність когнітивних систем у ході їх еволюції зменшується тому, що відбувається зростання апробованої та доведеної інформації. Проте варіативність ніколи не буде дорівнювати нулю, внаслідок чого адаптація ніколи не буде ідеальною. Тому відповідність когнітивних структур реальності ніколи не може бути ідеальною або досконалою.

Більш того, еволюційна епістемологія інтерпретує когнітивну структуру як гіпотезу про знання реальності, тобто як епістемологічний процес внесення пропозицій та їх спростувань, у ході якого помилкові варіанти скасовуються і, навпаки, успішні гіпотези, що сприяють розвитку, адаптуються або з часом замінюються на більш успішні. Процес внесення пропозицій та їх спростувань, формулювання гіпотез та їх перевірки має наслідком досягнення певної ізоморфії когнітивної структури і реальності. Втім, повна ізоморфія не є необхідною та можливою.

Еволюційно-епістемологічна аргументація щодо ізоморфії між реальністю та когнітивними структурами надає методологічні підстави для експлікації проблематики політичної реальності в контексті концепції «політичної картини реальності». Дійсно, якщо когнітивна структура в принципі не може досягти повної ізоморфії з політичною реальністю, то звідси стає зрозумілим, що наш когнітивний апарат адаптований лише до певної частини реальності. Один із провідних сучасних еволюційних епістемологів Г. Воллмер визначає цей фрагмент реальності як «мезокосм», або «когнітивну нішу». «Наш мезокосм це частина реального світу, яку ми відображаємо у сприйнятті та дії» [4, с. 87].

У свою чергу, якщо наше сприйняття політичної реальності обмежене «політичним мезокосмом», то логічно зробити припущення, що це сприйняття аналогічне візуальній проекції на екран, яка зумовлена трьома чинниками: особливостями політичної реальності, конструктивними відмінностями екрана, на який здійснюється проекція та специфікою процесу проекції. Якщо присутні всі три компоненти, то з'являється можливість конструювання образу реальності. Однак образ сконструйованої реальності не може відповідати оригіналу, тобто самій реальності, у повному обсязі внаслідок впливу на цей процес чинників, зумовлених суб'єктивністю процесів здійснення проекції та дії конструктивних особливостей екрана. Саме цей образ сконструйованої політичної реальності ми будемо називати «політичною картиною реальності» і наполягати на неповній ізоморфії між політичною реальністю та політичною картиною реальності.

У цьому контексті стають зрозумілими відмінності між політичною епістемологією та політичною когнітологією. Досить часто у науковій літературі не проводяться чіткі змістові межі між цими термінами, їх отождожують і використовують як синоніми. «Проекційна» модель конструювання політичної картини реальності дозволяє зрозуміти, що політична епістемологія зорієнтована на вивчення структури, конструктивних особливостей проекційного екрану, на якому відбувається формування політичної картини реальності з урахуванням як чинників безпосередньо політичної реальності (політичних фактів), так і особливостей впливу на цей процес когнітивного суб'єкта. Саме специфіка впливу на формування політичної картини реальності, пов'язана з суб'єктивними чинниками її формування, є предметом політичної когнітології. Іншими словами, політична епістемологія відповідає на питання: як формується політична картина реальності? Політична когнітологія зорієнтована на питання: які суб'єктивні чинники впливають на формування політичної картини реальності?

Для розуміння того, як формується образ сконструйованої політичної реальності знов таки звернемося до аналогії з еволюційно-епістемологічною аргументацією. Мозок людини, для того щоб отримати візуальну інформацію про оточуюче середовище повинен реконструювати зовнішні об'єкти, що знаходяться у тримірному вимірюванні, на основі їх двомірної проекції на сітківку ока. Ця реконструкція здійснюється автоматично шляхом систематичного використання декількох критеріїв глибини, добре відомих психологам та фізіологам. У процесі реконструкції, тобто відтворенні тримірних об'єктів, доповнюється та частина інформації, яка була втрачена в процесі проекції об'єкта на сітківку ока. Кожен акт проекції є одночасно спробою реконструкції зовнішнього об'єкта. Процес формування знання про реальність потребує реконструкції зовнішніх об'єктів за допомогою ізоморфічних суб'єктивних моделей реальності. Аналогічно візуальній реконструкції здійснюється звукова реконструкція об'єктів шляхом їх локалізації у звуковому сприйнятті, яка відбувається з урахуванням просторового розміщення звукових сигналів, часових інтервалів, відносної інтенсивності сигналів.

Використовуючи подібну еволюційно-епістемологічну аргументацію, можна констатувати, що процес пізнання політичної реальності полягає у реконструюванні гіпотетично постульованої реальності і доповненні тієї частини інформації про політичну реальність, яка втрачається під час її рефлексії шляхом її реконструкції. Відповідно, для формування образу сконструйованої політичної реальності або політичної картини реальності необхідні: механізми чуттєвої фіксації політичної реальності або політичних фактів; досвідне знання про політичну реальність, яке полягає в її первинній реконструкції шляхом використання правил доведення, узагальнень, простих аналогій та звичайної мови; наукове або теоретичне знання, яке, у свою чергу, виходить за межі звичайного досвіду та ґрунтується на теоретичній реконструкції політичної реальності з опорою на логіко-дедуктивний апарат і теоретичні узагальнення.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, констатуємо, що еволюційно-епістемологічний підхід надає евристичні можливості щодо розуміння закономірностей формування образу сконструйованої політичної реальності або політичної картини реальності шляхом введення у контекст цієї проблематики «проекційної» когнітивної моделі, яка враховує особливості рефлексії політичних фактів, конструктивні відмінності «екрана», на який здійснюється проекція, тобто безпосередньо політичної картини реальності, та специфіку процесу проекції, зумовлену особливостями когнітивного суб'єкта.

Бібліографічні посилання

1. **Анохин А. М.** Политическое знание: науковедческий анализ / А. М. Анохин. – М., 2001.
2. **Huxley J.** Evolution, cultural and biological/ J. Huxley // Hew bottles for new wine: essays. – London : Chatto and Windus, 1976. – P. 61–92.

3. **Vollmer G.** What evolutionary epistemology is not? / G. Wollmer // Evolutionary epistemology: a multiparadigm program / Ed. By W. Callebaut and R. Pinxten. – D. Reidel publishing company, 1987. – P. 202–221.
4. **Vollmer G.** Mesocosm and objective knowledge. On problems solved by evolutionary epistemology / G. Wollmer // Concepts and approaches in evolutionary epistemology / Ed. By F. M. Wuketits. – Dordrecht : D. Reidel Publishing company, 1984. – P. 69–121.

Надійшла до редколегії 10.01.2012

УДК 329 : 331.105.44

О. Л. Тупиця

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК

Досліджено соціальні потреби, які стають основою активізації профспілок у політичній сфері. Оцінюються перспективи профспілок як громадських організацій. Визначено соціальні ресурси профспілок як політичних інститутів.

Ключові слова: соціальна сфера, політична активність, соціальні витрати, профспілки, захист інтересів.

Исследованы социальные потребности, которые становятся основой активизации профсоюзов в политической сфере. Оценены перспективы профсоюзов как общественных организаций. Определены социальные ресурсы профсоюзов как политических институтов.

Ключевые слова: социальная сфера, политическая активность, социальные затраты, профсоюзы, защита интересов.

Study the social needs that are based on active trade unions in the political sphere. Assesses the prospects of trade unions as organizations. Defined social resources of trade unions as political institutions.

Keywords: social affairs, political participation, social costs, labor unions, protection of interests.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зміна якісних параметрів розвитку політичної системи сучасної України, (а саме: темпів демократизації, розвитку громадянського суспільства, балансу державних та недержавних політичних інститутів) потребує виявлення нової стратегії її розвитку, що повинна враховувати основні тенденції як вітчизняного, так і світового політичного процесу. Однією з основних подібних тенденцій, на думку автора, є набуття особливого значення нетрадиційними